

DIN NOU DESPRE ONGLOS

de CORNEL HĂLCESCU

De mai mult de un secol, numeroși istorici au scris despre trecerea bulgarilor turanici la sud de Dunăre. După cum se știe, într-o primă fază, bulgarii au făcut un popas în regiunea numită de izvoare Onglos sau Oglos.

Problemele principale pe care le-a avut de rezolvat istoriografia modernă au fost semnificația cuvântului Onglos (sau Oglos), plasarea în spațiu a regiunii desemnate cu acest nume și data la care se petrec evenimentele consemnate în izvoare.

Principalele izvoare istorice pe care le putem utiliza sînt cronicile bizantine ale lui Theophanes Confessor¹ și Nicephoros Patriarhul². Între cei doi autori nu există decît unele deosebiri de exprimare, știrile comunicate fiind aceleași, completîndu-se uneori între ei, fără să se contrazică în fond³. Ambii cronicari afirmă că gloatele lui Asparuh, migrînd spre apus, au ocupat mai întîi regiunea Oglos, la care Nicephoros adaugă că era numită așa în limba lor.

Despre semnificația numelui — Onglos sau Oglos — au fost emise mai multe ipoteze, dintre care nici una nu a intrunit adeziunea tuturor specialiștilor. Nici în lucrarea de față nu putem da o explicație deficitivă a termenului. Este posibil ca autorii bizantini să fi transcris greșit numele regiunii, dovadă și existența a două variante.

Cei mai mulți autori au plasat Onglosul la nord de gurile Dunării, avînd la est Nistrul, fiind convinși că numele regiunii — în cazul variantei onglos — vine fie de la latinescul *angulus*⁴, fie de la vechiul slav *ъгълъ*⁵, însemnînd în ambele cazuri *unghi*, la fel cu Bugeacul de mai tîrziu al tătarilor (în limba tătară Bugeac înseamnă *unghi*, *colț*, *ungher*, *cotlon*).

O variantă a acestei localizări este aceea avînd gurile Dunării la sud-vest și Niprul la est⁶.

¹ Theophanes Confessor, *Chronographia*, recensuit C. de Boor, I, Leipzig, 1883, p. 356—359 și în *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, II, București, 1970, p. 617—621.

² Nicephoros, *Breviarium*, ed. C. De Boor, Leipzig, 1880, p. 33—35; FHDR, II, p. 625—627.

³ p. 625—627. Alți autori: Giorgios Monachos, p. 633—635; Leo Grammaticus p. 651; Constantin Porfirogenetul, p. 659 și 667, în FHDR, II; respectiv Giorgios Kedrenos p. 133—135; Ioan Zonaras p. 209—211, în FHDR, III, București, 1975, sînt mai puțin preciși decît cei doi citați mai sus și nu pot fi folosiți decît pentru unele aspecte ale problemei.

⁴ Toate traducerile textelor bizantine din lucrarea de față au fost verificate de către distinsii specialiști prof. Petru Creția, Nicolae-Șerban Tanașoca și Rosemarie Zidăroiu, pentru care le mulțumesc încă o dată și pe această cale.

⁵ N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, *Oamenii pămîntului (pină la anul 1000)*, București, 1936, p. 301; N. Bănescu, Byzantion, 28, 1958 (Bruxelles, 1959), p. 433.

⁶ P. Shafarik, *Slavianskaja drevnost*, II, 1, p. 263; Iv. Sokolov, *Iz drevni istorii Bolgari*, Petrograd, 1879, p. 76 (ambele apud V.N. Zlatarski, *Istoriia na bălgarskata dăržava prez srednîe vekove*, Sofia, I, 1938, 1).

⁷ În *Istoriia na Bălgarija*, II, Sofia, 1981, p. 104: P. Petrov afirmă că limita de est a Onglosului este cea mai nesigură, ea putînd fi pe unul din marile cursuri de apă, Nistru sau Nipru; la p. 114, harta, în care Niprul nu apare, ci numai Nistrul, are marcat totuși Onglosul și la est de Nistru. D. Anghelov, la vocea *Bălgarija*, în *Kirilo-Metodievska Enciklopedija*, I, Sofia, 1985, și harta de la p. 248—249, este foarte categoric — stăpînirea bulgară în timpul ha-

Ca argument pentru localizarea regiunii — pornind de la varianta Oglos — în circumvalația de la Niculițel⁷, din nordul Dobrogei, deci la sud de Dunăre, o altă părere deriva numele din *ogł, agł*, înseamnă *întăritură, curte, gard*. Dar Nicephoros vorbește de întărituri — la plural —, în cea mai mare parte naturale, care înconjurau Onglosul, care în limbile tiurce necesitau terminația *lar*, ceea ce ar fi dat termenului cu totul altă rezonanță.

O altă părere plasa Onglosul în triunghiul format în cotul Galaților, având la vest Siretul, la est Prutul, iar la nord valul de la Tulucești⁸.

Pe bună dreptate, nelegându-se de nume, o opinie mai nouă localizează însă Onglosul în Muntenia⁹, pentru motivul — printre altele — că regiunea avea „în spate” — după spusele lui Nicephoros — „stinci prăpăstioase ca niște ziduri mari și cu neputință de trecut”, identificate în acest caz cu Subcarpații sau Carpații înșiși.

În sfârșit, o altă părere plasează *Onglosul* în teritoriul cuprins între Troianul sudic — de la nord de gurile Dunării — și valul de la Tulucești — dintre Siret și Prut — la nord, Valul Mic de pământ din Dobrogea — la sud, partea inferioară a Siretului și Dunărea, până unde începe Valul Mic de pământ, la vest și țărmul Mării Negre la est¹⁰. În plus autorul acestei păreri susține că Asparuh a organizat acest teritoriu pornind de la o idee coerentă de stat și, deși Theophanes și Nicephoros îl plasează la nord de Dunăre, datele înclină în favoarea taberei de la Niculițel, ca centru fortificat.

Pe lângă atâtea localizări divergente, bazate pe numai două izvoare, fie-ne îngăduită o altă părere, care numai în parte concordă cu unele din opiniile mai vechi.

Revenind pentru aceasta la izvoare, constatăm că Theophanes, după ce prezintă „Bulgaria cea veche, zisă și Bulgaria cea Mare”¹¹, povestește despre cei cinci fii ai hanului Kubrat care, contrar recomandărilor părintești, s-au despărțit și, numai unul rămânând în ținuturile strămoșești, cu prețul supunerii față de hazari, ceilalți, conducându-și cetele proprii, au migrat spre apus. Dintre ramuri, una, care se așază în Pannonia „sub conducerea hanului avarilor”, și una în „Pentapolis de lângă Ravenna și ajunsese sub stăpînirea creștinilor”, nu ne interesează în acest context, deși această știre ne dă o probă despre veridicitatea cronicilor lui Theophanes și Nicephoros (care relatează faptele cu aproape aceleași cuvinte), dacă ne gândim că aceeași informație se află cuprinsă și în opera unei cronicar

nilor Krum și Omurtag se întindea la est pînă la Nipru. În aceeași hartă însă, fără o justificare pe baza izvoarelor scrise sau pe dovezi arheologice, autorul cuprinde în teritoriul stăpînit de bulgari tot teritoriul României de azi, jumătate din Ungaria actuală de la est de Dunăre, Slovacia și Ucraina Subcarpatică. De asemenea în harta de la p. 251, în timpul țarului Petru, limita de est a stăpînirii bulgare apare tot pe Nipru. De fapt regiunea dintre Dunăre și Nipru fusese pierdută de bulgari cu aproape un secol și jumătate înainte.

⁷ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 132.

⁸ K. Škorpiil, *Starobălgarski pamiatnici*, în *Dobrudja*, Sofia, 1918, p. 227—229. Mai recent, Iv. Bojilov, *Izvestija na Narodnija Muzei Varna*, 11, 1975, 26, p. 27—36, reia această idee.

⁹ P. Diaconu, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 325—334, idem Peuce, 2, 1971, p. 191—203.

¹⁰ R. Rašev, *Bulgarian Historical Review*, 1, 1982, p. 71—79. Autorul afirmă că izvoarele literare sînt confuze, iar cele arheologice neconcludente.

¹¹ Theophanes, *op. cit.*, în FHDR, II, p. 619.

occidental, Paul Diaconul¹². Un alt grup bulgar trece fluviul Tanais (Don) și se așază în vecinătatea celor rămași în „Bulgaria Mare”. O privire aruncată pe hartă ne arată că următorul obstacol natural, care putea constitui granița de vest a ținutului ocupat de acest grup, este Niprul. Theophanes spune apoi : „Cel de-al treilea (fiu), numit Asparuh, trecu peste fluviile Danapris (Nipru) și Danastris (Nistru), de la nord de Danubiu (Dunăre) și ocupă regiunea Oglos și se așază între acesta din urmă (Danubiu) și celelalte două (Danapris și Danastris), socotind că e un loc sigur și inexpugnabil din orice latură, căci avea în față mlaștini, iar din celelalte laturi era înconjurat de riuri și oferea multă siguranță împotriva dușmanilor, pentru un neam micșorat prin separarea de ceilalți”¹³. Iar Nicephoros afirmă : „Al treilea cu numele Asparuh, a trecut peste riurile Danapris și Danastris și s-a oprit să locuiască lângă Istru, ocupînd un loc potrivit pentru locuire, numit în limba lor Oglos, greu de atins și inaccesibil pentru dușmani, deoarece întimplător avea în față un teren anevoios și plin de mlaștini, iar în spate stinci prăpăstioase ca niște ziduri mari și cu neputință de trecut”¹⁴.

După cum reiese din izvoare, Onglosul se afla la nord de Dunăre. Față de autorii care limitează Onglosul spre est la Nistru, să observăm că Theophanes afirmă că bulgarii au trecut peste Danapris (Nipru) și Danastris (Nistru), au ajuns la Dunăre și s-au așezat între aceasta din urmă și cele două mai sus pomenite. Deci nu numai pînă la Nistru, ci pînă la Nipru. Dacă limita de est a Onglosului ar fi fost Nistrul, Theophanes, cronicar foarte meticulos, ar fi spus : „și s-au așezat între acestea două din urmă” (Danapris și Danubiu). Ambii cronicari afirmă că grupul condus de Cotrag a trecut peste Tanais și s-a așezat în preajma grupului rămas în Bulgaria Veche — cel al lui Batbaian (la Theophanes) sau Baian (la Nicephoros). Este normal deci ca și grupul lui Asparuh să se așeze în preajma celui de-al doilea grup, iar granița dintre ele s-o constituie Niprul. Reiese din izvoare că, măcar pentru moment, grupurile bulgare se înșirau de la Atei (Volga) pînă la Dunăre (lăsîndu-i de-o parte pe cei așezați în Pannonia și pe cei din Italia).

La mijlocul sec. X, Constantin Porfirogenetul scria : „Neamul pecenegilor s-a așezat și într-o parte a Bulgariei, în ținutul Niprului, Nistrului și celorlalte riuri de acolo”¹⁵.

În privința limitei de nord, sau „în spate”, cum spune Nicephoros, acesta indică „stinci prăpăstioase ca niște ziduri mari și cu neputință de trecut”, iar Theophanes, vorbind în general despre celelalte părți — nord și vest — „era înconjurat de riuri și oferea multă siguranță”.

Trebuie spus că bizantinii, pentru regiuni pe care nu le stăpîneau, aveau cunoștințe geografice foarte imprecise, confuze, dacă nu de-a dreptul fantaziste. Același Theophanes, atît de meticulos și de foarte bună credință, știe că Tanais se varsă în Mlaștina Meotică (Marea de Azov), dar că izvorăște din munții Caucaz și anume de la Porțile Iberice ! Repetăm, autorii bizantini cunoșteau bine regiunile Imperiului și țărmlul mării, dar

¹² Apud N. Iorga, *op. cit.*, p. 300, nota 5.

¹³ Theophanes in FHDR, II, p. 621.

¹⁴ Nicephoros, *op. cit.*, în FHDR, II, p. 627.

¹⁵ Constantin Porfirogenetul, în FHDR, II, p. 659.

atunci cînd descriau regiuni din interiorul continentului, nesupuse Bizanțului, erau tributari fanteziei informatorilor lor sau canoanelor compoziției literare. De pildă, Constantin Porfirogenetul, după ce descrie foarte precis drumul pe mare, de-a lungul țărmurilor de nord și vest ale Mării Negre, de la Chersones pînă la riul Ditzina, afirmă că „rușii se străduiesc să aibă pace cu pecenegii, căci cumpără de la ei boi, cai și oi și cu asta își fac o viață mai bună și mai îmbelșugată, deoarece nici unul dintre animalele pomenite nu trăiește în Rusia”¹⁶ !

Față de imprecizia izvoarelor, în acest caz, nu ne rămîne decît să conchidem că limita de nord a Onglosului corespundea limitei de nord a cîmpiei nord-pontice. Limita de vest pare a fi fost Prutul, fără ca vreunul din autori să-l fi pomenit.

Cel mai important aspect al localizării Onglosului este limita de sud-vest, dinspre Imperiu. Să observăm că, „în față”, deci spre împărăția bizantină, Onglosul avea, după Theophanes, „mlaștini”, iar după Nicephoros „un teren anevoios și plin de mlaștini”. Nici unul din autori nu spune pur și simplu „avea în față Dunărea”.

Ne lămurim mai jos : Theophanes afirmă că împăratul Constantin a aflat că pe neașteptate un neam străin „s-a așezat în Onglos, dincolo de Dunăre și, năvălind în ținuturile din apropierea Dunării, pustiește țara stăpînită acum de ei, dar aflată atunci sub oblăduirea creștinilor”. Ținuturile „stăpînite acum de ei”, dar aflate „atunci sub oblăduirea creștinilor” sînt oricum la Dunăre, dar la sud, cum au înțeles fără excepție toți istoricii moderni, sau la nord ? Nicephoros lămurește lucrurile : „Aflînd că un neam stabilit lîngă Istru cutreiera ținuturile din vecinătatea împărăției romane și încerca să le nimicească, împăratul Constantin a dus o oaste bine înarmată în Tracia, a înarmat o flotă și a pornit să respingă acest neam” (s.n.). Un autor bizantin mai tîziu, Zonaras¹⁷, afirmă și el că teritoriile pe care le atacau bulgarii erau „ținuturile romeice de dincolo de Dunăre”. Singura deosebire între Nicephoros și Zonaras este că, în timp ce primul știa că la venirea bulgarilor Dunărea constituia hotarul împărăției, al doilea credea că Imperiul se întindea și la nord de fluviu. Urmînd firul evenimentelor, aflăm de la Theophanes că împăratul Constantin „a orînduit trupele pedestre pe uscatul dintre numitul Oglu și Dunăre, iar de-a lungul țărmlui din apropiere a pus în mișcare corăbiile. Cînd au văzut bulgarii această oaste unită și numeroasă, s-au gîndit să scape, au fugit în întăriturile lor și s-au pus la adăpost. Trei-patru zile¹⁸ n-au cutezat să iasă din întărituri, iar romanii nu s-au prins în lupte din cauza mlaștinilor din față” (s.n.). Nicephoros spune mai pe scurt : „văzînd mulțimile de călăreți și corăbii, bulgarii s-au îngrozit de atacul lor rapid și neașteptat și s-au retras în întăriturile lor”. Ambii autori spun deci că Onglosul nu se mărginea la sud cu Dunărea, Theophanes zice chiar de-a dreptul că trupele bizantine se desfășoară „pe uscatul dintre numitul Oglu și Dunăre”. Intervine acum acea întîmplare, nefericită pentru bizantini, care duce la înfrîngerea lor de către bulgari. Împăratul Constantin, suferind o criză puternică de dureri de picioare, se

¹⁶ *Ibidem*, p. 657.

¹⁷ Ioan Zonaras, în FHDR, III, p. 209. Mulțumesc încă o dată, în mod special, lui N. Ș. Tanașoca pentru traducerea corectă a frazei cronicharului. În traducerea din FHDR, printr-o regretabilă greșeală de corectură, sensul apare confuz.

¹⁸ Nicephoros, *op. cit.*, vorbește de patru zile.

hotărăște să se ducă pentru puțin timp la Mesembria, la o cură de băi, după ce lasă comandanților armatei și flotei ordinul să-i pîndească în continuare pe bulgari, „să-i alunge din întărituri sau să-i înfrunte cu război, dacă se întîmplă să iasă din ele”. Cei din trupele de călăreți, observînd corabia imperială¹⁹ și pe cele care o însoțeau cum coboară pe Dunăre, au răspîndit zvonul că împăratul fuge, fiind cuprins de teamă. Panica s-a răspîndit rapid în toată armata și soldații au fugit în debandadă spre Dunăre. De deruta armatei bizantine au profitat bulgarii care „pe cei mai mulți i-au ucis cu săbiile, iar pe o seamă i-au rănit. *Și urmărindu-i pînă la Dunăre, au trecut-o și pe aceasta . . .*” (Theophanes) s.n.).

Înterupînd firul evenimentelor, să revenim la limita dinspre imperiu a Onglosului, sau „în față” cum se exprimă autorii. Reiese cu claritate din izvoare că Onglosul nu se mărginea spre sud-vest cu Dunărea. Atunci cînd armatele bizantine trec Dunărea, ele se eșalonează „pe uscatul dintre numitul Oglu și Dunăre” (Theophanes), iar bulgarii, după ambii autori (Theophanes și Nicephoros) „se retrag în întăriturile lor”, adică în Oglos. Pe de altă parte, Nicephoros spunea mai sus că bulgarii „cutreierau ținuturile din vecinătatea împărăției romane, încercînd să le nimicească” (s.n.), iar Zonaras va afirma și el că teritoriile pe care bulgarii „le jefuiau în voie” erau „ținuturile romeice de dincolo de Dunăre”. După cum rezultă apoi foarte clar, deruta armatei bizantine s-a petrecut la nord de Dunăre, abia după aceea bulgarii trecînd și ei fluviul. Între Dunăre și Onglos rămăsese deci o fișie de teren neocupată inițial de bulgari, dar atacată mereu de către aceștia. Aflînd despre atacarea acestui teritoriu, situat în „ținuturile din apropierea Dunării” (la Theophanes), „în vecinătatea împărăției romane” (la Nicephoros), sau „ținuturile romeice de dincolo de Dunăre” (la Zonaras), împăratul Constantin IV „s-a întristat peste măsură” . . . „a pornit împotriva lor (a bulgarilor) pe apă și pe uscat, încercînd să-i urmărească cu război; a orînduit trupele *pe uscatul dintre numitul Oglu și Dunăre*, iar de-a lungul țărmlui din apropiere a pus în mișcare corăbiile” (Theophanes) (s.n.). Dacă Onglosul și-ar fi avut limita chiar pe Dunăre, ar fi fost de ajuns ca flota imperială să patruleze pe fluviu, iar trupele de uscat să se așeze pe țărmlul dobrogean.

Cît va fi fost de întins acest uscat dintre Onglos și Dunăre? În orice caz nu prea lat, din moment ce, imediat după apariția armatei bizantine la nord de Dunăre, „văzînd mulțimile de călăreți și corăbii, bulgarii s-au îngrozit de atacul lor rapid și neașteptat și au fugit în întăriturile lor” (Nicephoros). Trupele de călăreți bizantine trebuie să fi fost înșirate de-a lungul Dunării, odată ce ei răspîndesc zvonul fals că împăratul fuge de frică. Între călăreți și pedestrași, oricît ar fi fost ei de eșalonați în adîncime, nu putea fi o distanță prea mare, de vreme ce zvonul s-a propagat cu atîta repeziciune. De asemenea, între cele două armate inamice trebuie să fi existat un spațiu de cîțiva kilometri, pe unde bizantinilor le era greu să atace deoarece se aflau mlaștini sau întărituri.

Privind harta, observăm că la nord de cursul Dunării, la distanță de cîțiva kilometri, se află un șir de lacuri mari: Cahul, Ialpuș, Cătălbug, Chitai și Sasic, de formă lunguiată, orientate nord-sud, care reduc cam

¹⁹ După cum se știe, era ușor de recunoscut, fiind de culoare purpurie.

la jumătate distanța pe uscat dintre Prut și mare. Punctele de uscat dintre lacuri erau înțesate în vechime de mlaștini. În plus, de la Prut, spre est, atingând partea de nord a acestor lacuri, trece valul de apărare, numit „Troianul sudic”, anterior venirii bulgarilor²⁰. La acest val trebuie să-și fi stabilit bulgarii granița dinspre Dunăre a Onglosului. La „Troianul sudic” trebuie să se fi referit cronicarii atunci când vorbeau de „întăriturile lor”, care aveau și „măștini în față”, deci spre imperiu. Împăratul Constantin IV, unul din cei mai buni împărați și generali, nu comitea un act gratuit intervenind în apărarea fișiei de teren de la nordul Dunării, cu atât mai mult dacă ținem cont de efortul militar considerabil care se soldase la începutul verii anului 678, cu înfrângerea arabilor care asediaseră Constantinopolul timp de 4 ani. Dacă împăratul ar fi vrut numai să împiedice pe bulgari să treacă Dunărea, ar fi fost de ajuns să trimită doar flota și o parte mai mică a armatei de uscat, să apare malul dobrogean al Dunării.

Așadar, nu ne rămâne decât să conchidem că fișia dintre Dunăre și „Troianul sudic” reprezenta un teritoriu tampon, care proteja adevărata graniță a imperiului și libera navigație pe Dunăre. Evident, teritoriul sus-numit nu era un ținut pustiu — ar fi illogic să ne gândim că bulgarii încercau „să nimicească o *terra deserta*, sau să o „jefuiască în voie”, ci era locuit de o populație aliată²¹ imperiului, clientelară, ajutată cu subsidii, cu armament și, când era cazul, cu trupe.

De asemenea, se poate trage concluzia că populația cu pricina era sedentară, deoarece pe o fișie îngustă de teren, de circa 20 km lățime (medie) și 100 km lungime, doar sedentarii ar fi putut avea suficientă densitate de locuire, încât să constituie cit de cit o forță militară. Știm, în această privință, că nomazilor de origine tiurcă — bulgari sau pecenegi, uzi și cumani mai târziu — le era specifică densitatea de locuire mică pe spații imense.

În plus, autorii bizantini, foarte atenți la deplasările nomazilor turanici, nu pomenesc la nord de gurile Dunării de vreo populație migratoare imediat anterioară bulgarilor.

Avem toate motivele să presupunem că această populație sedentară era creștină. Despre creștinismul de la nord de gurile Dunării avem o mărturie, este drept mai târzie, de la jumătatea sec. X, dar referindu-se la o epocă trecută. Constantin Porfirogenetul scrie, pe la 950 : „Dincoace de fluviul Nistru, înspre partea Bulgariei, lângă malurile fluviului, există cetăți părăsite (...). În clădirile acestor cetăți vechi se găsesse urme de biserici și cruci tăiate din piatră poroasă, de aceea unii erod că romanii au avut cândva locuințe în locurile acestea”²². Din textul citat se înțelege că aceasta era situația în apropiere de Nistru, deci cu atât mai mult putem presupune că în apropierea Dunării, și deci a Dobrogei, monumentele creștine erau și mai numerose.

Tot așa trebuie să fi fost și în timpul când în regiunea dintre gurile Dunării și Nistru stăpâneau bulgarii. În aceeași idee, dacă în Moldova nord-vestică și centrală apar obiecte de caracter creștin, datate de arheo-

²⁰ R. Vulpe, *Le Vallum de la Moldavie Inférieure et le „mur” d’Athanasie*, Gravenhage, 1957, p. 37 și fig. 3.

²¹ Și probabil că folosea tot valul Troianul sudic ca bază a sistemului de apărare.

²² Constantin Porfirogenetul, *De administrando imperio*, în FIDR, II, p. 667.

logi în sec. V—VII²³, cu atât mai mult la nord de Dunăre, în vecinătatea Dobrogei, creștinismul trebuie să se fi răspândit mai de mult.

În Onglos, la venirea bulgarilor, trăia o numeroasă populație sedentară, predominant slavă între Nistru și Nipru și predominant romanică între Prut și Nistru. Cercetările arheologice confirmă acest lucru. Referindu-ne numai la teritoriul dintre Prut și Nistru, aici în sec. VIII—XI este prezentă cultură materială de tip Dridu²⁴. Ea nu este nici adusă din altă parte de niște nou veniți și nici „importată” — în sensul că s-ar datora unor influențe externe —, ci este rezultatul unei evoluții pe loc, de la tirageții din antichitate la românii deplin formați ca popor în epoca existenței acestei culturi. Bineînțeles, la fel ca și în restul ariei de răspândire a culturii Dridu, între Prut și Nistru se află și grupuri răzlețe de slavi, inferiori numericeste și încă nedezvoltați din punctul de vedere al culturii materiale și organizării sociale. Aria de formare a culturii Dridu, și deci a poporului român, se întinde spre est până la Nistru, iar spre nord până la Cernăuți²⁵. Existența unor grupuri minoritare de slavi ne este dovedită arheologic doar de existența cimitirelor de incinerare.

Reluând firul evenimentelor constatăm că o primă urmare a înfringerii armatei bizantine de către bulgari a fost înglobarea fișiei tampon de la nordul Dunării în Onglos, pe care bulgarii au continuat să-l stăpânească mai departe, altfel Theophanes n-ar fi scris la începutul sec. IX despre „țara stăpinită acum de ei, dar aflată atunci sub oblăduirea creștinilor”²⁶. Fișa aceasta nefiind prea lată — de circa 20 km — „lupta” nu poate să fi durat mai mult de câteva ore. După aceasta bulgarii, în urmărirea bizantinilor, au trecut și ei Dunărea.

Este interesant felul în care ambii cronicari povestesc că imediat după trecerea Dunării, bulgarii nu s-au oprit până în împrejurimile Varnei. Ambele armate au străbătut Dobrogea în cea mai mare viteză, prima încercând să se salveze dincolo de elisurile munților Balcani, iar urmăritorii încercând să-i nimicească înainte de acestea. Nici unul din cei doi nu pomeneste de vreo încercare de repliere a armatei bizantine în Dobrogea și nici de asedierea de către bulgari a vreunei fortărețe. În goana lor spre sud, bulgarii nu și-au pierdut timpul nici cu asedierea cetăților și nici n-au lăsat în urmă garnizoane, pentru a nu-și diminua forțele. De asemenea, în goana după armata bizantină, este greu să ne gândim că bulgarii și-au luat cu ei familiile și turmele. Acestea au rămas la nord de Dunăre și probabil că au fost strămutate abia atunci când situația a devenit sigură,

²³ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978, p. 19, și fig. 1 (harta) și 5, p. 164.

²⁴ I. Nestor, *RRH*, 3, 1964, 3, p. 419—420. M. Sâmpetru, *Dacia, N.S.*, 18, 1974, p. 249—251, subliniază de asemenea prezența culturii materiale Dridu — ceea ce denotă o locuire intens românească pe aceste meleaguri, predominantă în raport cu prezența slavilor. Discutind existența așezării de la Calfa, aparținând culturii materiale Dridu, autorul dă dreptate opiniei mai vechi a filologilor care au susținut că termenul *sal*, venind de la latinescul *fossatum*, înseamnă localitate inconjurată de șanțuri = *fossae*. Până în prezent, așezarea sus-numită este singura care dă dreptate etimologiei cuvintului, dar fără îndoială că cercetările viitoare vor descoperi și alte așezări Dridu, fortificate cu val și șanț. Așezarea de la Calfa dovedește organizarea militară a autohtonilor și legătura cu lumea romanică sud-dunăreană. cf. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X—XIII*, Iași, 1985, p. 98 (cu lista așezărilor cercetate) și trimitere la arheologii I. G. Ilincu și G. F. Cebotarenko, n. 36 a, 37, 38 și 39 a.

²⁵ I. Nestor, *op. cit.*, p. 423.

²⁶ Cronicarul se referea numai la fișa neinclusă inițial în Onglos.

pină la încheierea tratatului bizantino-bulgar. Deoarece panica ce a cuprins pe bizantini la vestea falsă a „fugii” împăratului, înfringerea armatei lor și trecerea Dunării succedându-se rapid, într-o zi sau două, este de asemenea de presupus că la aceste evenimente n-au participat toți luptătorii bulgari, răspinși în Onglos pină la Nipru, ci numai cei masați în partea de sud a teritoriului. Alte cete de luptători bulgari au trecut la rîndul lor Dunărea și, străbătînd și ei Dobrogea-, s-au atașat ulterior primului eșalon. Pentru această sporire ulterioară a numărului lor pledează afirmația lui Nicephoros : „după ce s-au întărit și au sosit ca număr, bulgarii încercau să năvălească în ținuturile și orașele Traciei”. Ajungînd în împrejurimile Varnei, bulgarii lui Asparuh s-au oprit deoarece aici „au găsit locuri așezate în deplină siguranță și străjuite în spate de fluviul Dunărea, iar în față și în laturi de strîmtorile munților, de Marea Pontică și de neamurile învecinate ale sclavinilor”, spune Theophanes, iar Nicephoros, mai inclinat spre exagerare, ține să precizeze că s-au așezat „între fluviu și ținuturi inaccesibile”²⁷.

Leo Grammaticus va scrie mai tîrziu că bulgarii „s-au așezat lingă Varna, pe niște dealuri împădurite și în munți”²⁸.

Coroborînd aceste date cu cele ale cercetărilor arheologice putem trage concluzia că Asparuh și cetele sale s-au așezat în podișul Deliorman, la care se adaugă depresiunea situată la sud de acesta, mărginită spre sud de dealurile Șumenului și Provadiei. În această depresiune se află și prima lor capitală — Pliska. Pentru Bulgaria de nord-est, Dunărea din „spate” nu este toată Dunărea dobrogeană, ci numai o porțiune a ei, înainte de marele cot spre nord, pe care-l face fluviul. Odată stabiliți aici, bulgarii au intrat în alianță cu o parte din triburile slave sud-dunărene²⁹. Despre slavi, Nicephoros spune că „i-au cucerit”, dar este de preferat formularea lui Theophanes : „aveau înțelegere cu ei”.

La sud de Dunăre continuă să existe o numeroasă populație romanică autohtonă, iar spre sud-est și sud, grecească. Dar această populație rămîne fidelă imperiului și tocmai ea constituie ținta atacurilor noii coaliții, în care bulgarii dețin rol de hegmon.

Revenind la Onglos, să ne reamintim că despre fișia de teritoriu, neocupat inițial de bulgari, Teophanes scria la începutul sec. IX că se află „acum” în stăpînirea acestora. Dacă acest teritoriu se afla în stăpînirea bulgară atunci cînd scria cronicarul, știind că oricînd ar fi putut fi atacat de flota bizantină, cu atît mai mult se poate susține că Onglosul

²⁷ Nicephoros exagerează din nou. Ținuturile din „față” erau... atît de „inaccesibile”, încît în decursul veacurilor fuseseră străbătute, de la nord la sud și invers, de traci, greci, macedoneni, romani, carpi, goți, bizantini — lista e departe de a fi completă — și termenul întrebunțat de cronicar descrie regiuni ale imperiului pe care trebuia să le cunoască. Reamintind cu această ocazie, că în „spatele” Onglosului el plasa „stînci prăpăstioase ca niște ziduri mari și cu neputință de trecut”, referindu-se la ținuturi pe care nu le cunoaștea, ne dăm seama că în acest din urmă caz nu avem de-a face decît cu o figură de stil, care să facă simetrie cu „terenul anevoios și plin de mlaștini”, „din față”.

²⁸ Leo Grammaticus, în FHDR, II, p. 651.

²⁹ Nu cu toate triburile slave sud-dunărene; unele au rămas în bune relații cu imperiul. În mod logic alianța nu s-a perfectat dintr-o dată, ci pe măsura înmulțirii succeselor bulgare, alte și alte triburi slave s-au adăugat coaliției. Cauza devine efect și bizantinii nemaiavind încotro încheie tratatul de pace prin care cedează teritorii și plătesc subsidii. Este regretabil că nu s-a păstrat textul primului tratat dar, foarte probabil, Dobrogea nu făcea parte din teritoriile cedate.

inițial, adică cel întins spre răsărit pînă la Nipru, a rămas de asemenea supus conducerii lui Asparuh și a urmașilor lui. Să ne reamintim că împăratul Constantin Porfirogenetul va scrie la mijlocul sec. X, că pecenegii „s-au așezat și într-o parte a Bulgariei, în ținutul Niprului, Nistrului și a celorlalte fluvii de acolo”³⁰. Împăratul cronicar vorbește despre acest teritoriu ca despre o „Bulgare”, deci stăpînită de către aceștia un timp mai îndelungat, nu numai în trecere. Aici, în această Bulgare nord-dunăreană — și nu în Moldova de la vest de Prut, Muntenia sau Transilvania — au fost deportați locuitorii luați prizonieri la 813, de la Adrianopole și împrejurimi³¹.

Se cuvine cu această ocazie să facem o mică digresiune : departe de a distruge sau de a alunga populațiile locale sedentare, migratorii nomazi aveau tot interesul să le mărească numărul prin colonizări de prizonieri. Se înțelege că aceasta nu era o atitudine gratuită din partea nomazilor, ci că ei aveau interesul să obțină de la acești sedentari plata unor zributuri. Simeon Magister, fără să dea numărul prizonierilor strămutați, tafimă că aceștia au fost colonizați „în Bulgaria de dincolo de fluviul Istru”³², iar Leo Grammaticus spune că țarul Krum „a mutat 12 000 de bărbați, în afară de femei, colonizîndu-i pînă la Dunăre”³³. Pentru supravegherea acestor locuitori ai Adrianopolului și împrejurimilor, colonizați dincolo de Dunăre, trebuia ca acolo, la nord de fluviu, să existe niște cete bulgare, rămase pe loc după strămutarea părții principale, conduse de Asparuh, în regiunea Bulgariei sud-dunărene. Tot Leo Grammaticus povestește că după circa 25 de ani acești colonisti, printr-unul din conducătorii lor, Cordyles, au cerut împăratului Teofil să-i repatrieze. Împăratul a trimis corăbii pentru a-i îmbarca pe cei deportați. Odată Dunărea blocată de flota bizantină, bulgarii sud-dunăreni n-au putut trece dincolo de fluviu, iar cetele din Onglos se vede că nu aveau destulă forță pentru a-i împiedica pe macedonenii, cum îi numește cronicarul, să se strîngă pe mal pentru îmbarcare. Bulgarii cheamă atunci în ajutor pe unguri, pe care cronicarul îi numește ceva mai încolo huni și apoi turci. Deși aceștia vin „cu mulțimi nenumărate”³⁴ — altă exagerare tipică bizantinilor —, macedonenii îi înfrîng, ba îi și urmăresc. În ziua următoare, cînd luptătorii macedonenii se întorceau spre corăbii, sînt din nou atacați de unguri, care sînt iar înfrînți și puși pe fugă.

Reiese din cele arătate mai sus că regiunea de la nord de Dunărea inferioară și Deltă a rămas în stăpînirea bulgarilor pînă la mijlocul sec. IX.

³⁰ *Op. cit.*, în FHDR, II, p. 659.

³¹ Locuitorii ai Adrianopolului și împrejurimilor au fost colonizați în Onglos de bulgari și cu scopul de a asigura paza acestor teritorii, pentru care cetele bulgare rămase aici erau cu totul insuficiente — au fost chiar obligați să ridice fortificații după model bizantin, ale căror urme însă, n-au fost încă depistate, cf. M. Sămpețru, *op. cit.*, p. 249.

³² FHDR, II, p. 631.

³³ FHDR, II, p. 651—653.

³⁴ Pentru bizantini, care luptau după un tipic neschimbat de secole, felul de luptă al nomazilor, care atacau în viteză, se împrăstiau, aparent fără nici o ordine, ca să se strîngă apoi în altă parte și să atace din nou, era înspăimîntător, de unde exagerările privind mulțimile nenumărate ale dușmanilor. Se vede însă că „macedonenii” — colonizați în Onglos, după ce viețuiseră circa un sfert de secol în vecinătatea bulgarilor nomazi, găsiseră antidotul pentru asemenea fel de a lupta și ca urmare îi înfrîng de două ori la rînd pe „nenumărații unguri”.

De asemenea, că cetele bulgare rămase aici erau puține și cu un număr mic de indivizi, dacă a trebuit să apeleze la ajutorul ungarilor pentru a-i împiedica pe cei colonizați cu forța să se repatrieze. Dacă Bulgaria de dincolo de Dunăre este fostul Onglos, întins acum pînă la Dunăre, se poate pune întrebarea cum se făcea legătura între masa bulgară stabilită în apropiere de Varna și restul cetelor bulgare care rămăseseră la nord de fluviu, odată ce știm că stăpînirea bizantină asupra nordului Dobrogei a fost restabilită, măcar cu intermitențe. Se cuvine amintit cu această ocazie că, deși se admite că primul stat bulgar — numit uneori „țarat” — datează de la încheierea tratatului cu bizantinii, din 681, constituirea lui a fost în realitate rezultatul unui proces îndelungat în care, după model bizantin s-au adoptat încetul cu încetul instituțiile necesare funcționării statului, paralel cu procesul asimilării bulgarilor de către slavi, din primii nemairămînînd decît numele și cîteva cuvinte în limba slavo-bulgară de mai tîrziu. Asparuh și primii lui urmași nu sînt decît niște hani, conducători ai unei uniuni de triburi slavo-bulgare. Tervel, cu tot titlul de „cezar” (țar) primit de la Iustinian II, este tot atît de puțin „cezar” pe cît era Atila, la vremea lui, „patriciu roman”.

În lipsa unui stat în adevăratul sens al cuvîntului, cu toate funcțiile și instituțiile pe care acesta le presupune, legăturile dintre cele două teritorii stăpînite de hanii bulgari, cel sud-dunărean și Onglosul de la nord de fluviu au putut să nu fie permanente. În perioadele în care tratatele bizantino-bulgare erau respectate, chiar dacă autoritatea bizantină asupra nordului Dobrogei era restabilită, împăraților de la Constantinopol — care nu i-au considerat pe bulgari altfel decît ca populație clientelară, federată — le convenea chiar, ca la nord de gurile Dunării să aibă niște aliați, supuși aceluiași conducători ca și bulgarii sud-dunăreni. Bineînțeles că, în acest caz, bizantinii permiteau schimbul de emisari între cele două Bulgarii — cea sud-dunăreană și cea „de dincolo de Istru”. Dealtfel, relațiile dintre cele două părți trebuie să se fi redus la recunoașterea de către bulgarii din Onglos a autorității hanilor sud-dunăreni asupra lor, rare schimburi de mesaje și unele daruri periodice către aceștia din urmă. Dacă între imperiu și bulgari se ajungea la stare de război, în cazul că bizantinii își păstrau controlul asupra nordului Dobrogei, legăturile dintre cele două teritorii erau vremelnice întrerupte. În situația în care bulgarii erau cei care ocupau nordul Dobrogei, legăturile erau, firește, nestingherite.

Reconstituirea noastră poate părea incredibilă, dar avem în sprijinul ei o analogie, nu prea depărtată în timp și spațiu, furnizată de un izvor istoric de încredere: Cronică rusă, zisă a lui Nestor. Cronicarul pomenește, pentru prima dată la 988, orașul Tmutorokan, situat în peninsula Taman, aproape de vărsarea Cubanului în Marea Neagră, în posesia cneazului de la Kiev, Vladimir³⁵. Orașul, ori fusese cucerit la 965 de către

³⁵ *Izvoarele istoriei românilor*, VII, *Cronica lui Nestor*, București, 1935, ed. Popa-Lisseanu, p. 105. Indiferent dacă era în stăpînirea rușilor încă de la 965, sau de la 988, ceea ce este mai plauzibil, Tmutorokanul este enumerat printre marile orașe ale Rusiei, deci nu putea fi decît fostă posesiune bizantină — popoarele trăitoare în stepele Cubanului, Donului și Volgăi inferioare neavînd încă la acea dată orașe de piatră. Sarkelul de pe Don nu este o excepție, el fiind construit de către meșteri bizantini, conduși de spatarocandidatul imperial Petronas, la 833, cf. M. Sămpetru, *op. cit.*, p. 249; vezi N. Bănescu, *Bulletin de la Section historique (Academie Roumaine)*, 22, 1941, 2, p. 57 și urm., care în plus este de părere că Tmutorokanul redevine bizantin la 1094.

Sviatoslav, cu ocazia campaniei acestuia împotriva chazarilor, ori, mai degrabă, fusese dat de zestre prințesei Ana, sora împăratului Vasile II Bulgarohtonul, la căsătoria acesteia cu cneazul Vladimir. Încă din 988, după creștinarea forțată a tuturor supușilor săi, cneazul Vladimir numește ca posadnici (guvernatori) pe 12 dintre fiii săi mai mari în diverse orașe pe care le stăpînea. La Tmutorokan este numit posadnic Mstislav, care pînă la moartea lui Vladimir, în anul 1015, guvernează în numele tatălui său.

Dacă între Kiev și celelalte regiuni stăpînite de ruși exista o continuitate teritorială, nu același lucru se întîmplă în cazul Tmutorokanului și Sarkelului. Între acestea din urmă și Kiev se interpuneau teritoriile stăpînite de pecenegi³⁶. La sfîrșitul sec. X și începutul sec. XI, statul rus era fără îndoială mult mai evoluat decît cel bulgar, cu două secole înainte, și deci erau necesare legături mult mai dese și mai strînse între Tmutorokan și restul Rusiei, decît între Bulgaria sud-dunăreană și fostul Onglos. Și în cazul Tmutorokanului, în timpul conflictelor cu pecenegii, trebuie să presupunem că legăturile erau vremelnice întrerupte, dar războaiele între ruși și pecenegi nu erau permanente și perioadele de pace predomină în timp în relațiile dintre cele două popoare. După moartea lui Vladimir, fiul său Mstislav rămîne cneaz de-sine-stătător în noul cnezat constituit al Tmutorokanului. Nemulțumindu-se cu moștenirea care-i revenise, Mstislav duce, între 1024—1026, un război împotriva fratelui său Iaroslav, care stăpînea Kievul și Novgorodul. Ieșind învingător, Mstislav obține

³⁶ P. Diaconu, în *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 34, și urm. bazîndu-se pe mărturia lui Constantin Porfirogenetul, *De administrando imperio*, 38, 66—71 (în FHDR, II, 666—667) restrînge pe pecenegi în spațiul cuprins între Nistru și Siret. Împăratul scriitor citează în țara pecenegilor apele curgătoare: „primul fluviu se numește — Baruh, al doilea Cuvu, al treilea Troullos, al patrulea Brutos, al cincilea Seretos”. Brutos și Seretos sînt ușor de identificat cu Prutul și Siretul, celelalte pomenite de izvor: „neglijabilele Baruh, Cuvu și Trullos” fiind „poate Botna, Kogilnic și Ialpuș”. Dar dacă Baruh, Cuvu și Trullos sînt de fapt Niprul, Bugul și Nistrul? În citatul de mai sus Constantin Porfirogenetul nu afirmă că aceasta ar fi tot spațiul ocupat de pecenegi, ci că aici locuiau mai înainte turcii (= ungurii), pe care ei i-au alungat. Izvorul descrie de mai multe ori țara pecenegilor: *op. cit.*, 37, 34—49 (FHDR, II, p. 664—667): „Patru triburi pecenege (...) se află dincolo (deci la est) de fluviul Nipru (...). Celelalte patru triburi locuiesc dincoace de fluviul Nipru spre apus și miazănoapte (...).” Reiese deci că la mijlocul sec. X, pecenegii stăpîneau ambele maluri ale Niprului. Ar fi de neînțeles stăruința împăratului — care-și concepea lucrarea ca pe un îndreptar de politică externă — pentru păstrarea bunelor relații cu pecenegii care pot să-i împiedice pe ruși să atace „cetatea de scaun a împărăției romanilor” deoarece, „cînd ajung cu bărcile la pragurile fluviului, nu pot străbate mai departe dacă nu-și scot bărcile din fluviu”, ci ducindu-le pe umeri, „rușii se văd întîmpinați atunci de neamul acesta al pecenegilor, și sînt ușor întorși înapoi sau zdrobiți, deoarece nu pot ține piept la douămunci deodată (*op. cit.*, 2, 2—23, în FHDR, II, p. 656—659). O nouă enumerare a apelor curgătoare din țara pecenegilor, în *op. cit.*, 42, 55—67, în FHDR, II, p. 668—669: „Danapris și Danastris... Siungul și Ybul, Almatai și Cufis și Bugu și multe altele”. Să observăm că enumeră și Cufis (Cubanul), iar ceva mai jos afirmă că „pecenegii stăpînesc tot pămîntul pînă în țara rușilor și pînă la Bosfor” (Cimerian, deci la sud-est de Don). Dacă pecenegii s-ar fi limitat, pe la 950, spre est la Nistru, cum ar fi putut să-l oprească pe cneazul Sviatoslav de a trece de cataractele Niprului la începutul iernii anului 971, pentru ca în primăvara anului viitor să-l înfrîngă și să-l ucidă, dacă n-ar fi stăpînit ambele maluri ale fluviului? (*Cronica lui Nestor*, ed. cit., p. 77). Indiferent pe ce cale ar fi apucat, fie pe drumul dintre Belaiă Veja (fostul Sarkel) și Tmutorokan, fie direct de la Kiev spre Tmutorokan, tot pe uscat, fie pe apă, pe Nipru și apoi pe mare, rușii trebuiau să treacă prin teritoriile stăpînite inițial de pecenegi și apoi de cumani și deci trebuiau să obțină acordul acestora.

de la fratele său stăpînirea ținuturilor din stînga Niprului. De data aceasta cnezatul cu capitala la Tmutorokan stăpînește teritoriile între care se interpun spațiile ocupate de pecenegi. După moartea la 1034 a lui Mstislav și înfrîngerea de către ruși a pecenegilor, la 1036, locul acestora din urmă este ocupat pentru scurtă vreme de uzi și apoi, pentru o perioadă mai îndelungată, de cumani. În timpul stăpînirii cumane asupra teritoriilor nord-pontice, diverși urmași ai lui Iaroslav și ai lui Mstislav se luptă între ei pentru stăpînirea cnezatului Tmutorokanului, traversînd ținuturile cumane, fără a fi împiedicați de aceștia. Cronică n-o spune, dar fără îndoială diverșii pretendenți aveau întii grijă să-și asigure neutralitatea cumanelor prin daruri. Ultima dată, cnezatul Tmutorokanului este pomenit de cronicar la 1094, cînd cnezul Oleg este acuzat de a fi adus a treia oară pe cumani împotriva Rusiei³⁷. După această dată, probabil că foștii aliați ai lui Oleg, cumanii, atacă orașul și desființează cnezatul.

Revenind la „Bulgaria de dincolo de Istru” (fostul Onglos, împreună cu fișia nord-dunăreană, neocupată inițial), nu știm care va fi fost sfîrșitul ei. Cît despre data la care bulgarii din Onglos i-au înfrînt pe bizantini, au trecut apoi Dunărea și fără să se oprească au străbătut Dobrogea, oprindu-se în cele din urmă în vecinătatea Varnei, în fața clisurilor munților, în podișul Deliorman și depresiunea aflată la sud de acesta, după cum am arătat mai sus, unii autori oscilează între anii 680 și 681. Deși un an sau doi diferență nu au prea mare importanță, trebuie să folosim mărturia lui Theophanes Confesor, care este foarte meticolos în privința cronologiei. Astfel el spune: „Anul al XI-lea al domniei împăratului Constantin (. . .). În anul acesta neamul bulgarilor pătrunse în Tracia”³⁸. Anul stabilit de ediția germană³⁹ este 6171 de la facerea lumii, după varianta erei alexandrine întrebuițată de Theophanes, iar după era noastră, 679 sau, poate, deși mai puțin probabil, începutul anului 680, pînă la 24 martie⁴⁰.

DE NOUVEAU AU SUJET D'ONGLOS

RÉSUMÉ

Onglos, ou Oglos est le nom de la région dans laquelle se sont fixés premièrement les Bulgares turaniques, avant le conflit avec les Byzantins et leur établissement dans le pays qui devait plus tard leur porter le nom.

À propos de ce terme, les historiens modernes ont en à répondre à trois questions principales : le sens du mot ; la situation dans l'espace de la région ainsi dénommée et les dates auxquelles se produisent les événements en liaison avec ce nom.

³⁷ *Op. cit.*, p. 169.

³⁸ *Op. cit.*, p. 356 ; respectiv FHDR, II, p. 616—617.

³⁹ Același an la *ibidem*.

⁴⁰ În legătură cu Onglosul recent D. Dimitrov, *Prabălgorite po Severnoto i Zapodnato Ćernomorie*, Varna, 1987, p. 185—192, consideră că era situat pe ambele maluri ale Deltei Dunării.

À la première question, l'auteur ne peut donner une réponse qu'il puisse considérer comme définitive.

Pour le problème le plus important, selon l'auteur, celui de l'emplacement dans l'espace de la région désignée par ce nom, il considère avoir interprété de façon correcte les informations fournies par les deux principales sources littéraires — les auteurs byzantins Theophanes et Nicéphore le Patriarche — combattant les points de vue selon lesquels l'Onglos se trouve ailleurs qu'au nord des bouches du Danube ; l'auteur critique aussi les opinions de ceux qui ont limité la région à se qui sera plus tard le Bugeac, montrant que, d'après les sources, la limite Est se trouve non pas sur le Dniestr, mais sur le Dniepr. Rappelant qu'entre le Dniepr et le Don se trouvait un autre groupe bulgare, et un autre encore entre le Don, la Volga et le Kouban, il ressort que, à un certain moment difficile à déterminer, les groupes bulgares dominaient toute la rive septentrionale de la Mer Noire.

Toutefois, le point le plus important — pas du tout observé jusqu'à présent — est que l'Onglos ne s'étendait pas tout à fait jusqu'à la rive du Danube : il laissait non occupée une bande de terre, habitée par une population sédentaire et chrétienne, alliée aux Byzantins.

En ce qui concerne les dates liées au nom d'Onglos, l'auteur considère qu'il faut nous baser sur les dires de Theophanes, très méticuleux à cet égard, à savoir : le conflit bulgare-byzantin a eu lieu en 679/680, plutôt la première de ces dates.

